

PRADINĖS MOKYKLOS II KLASĖS MOKINIŲ GAMTOSAUGINĖS ŽINIOS, NUOMONĖS IR RYŠKĖJANČIOS EKOLOGINĖS NUOSTATOS

Akvilija Gudonytė, Rita Makarskaitė-Petkevičienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

E. paštas petkeviciene.r@gmail.com

Įvadas

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, vienos iš aktualiausių ir didelių nerimą keliančių XXI a. problemų yra ekologinės. Pasak J. Girniaus (1991, p. 353), „visos problemos veda į žmogų. <...> Bet kada visiškai iš akių išleidžiama gamta, negali būti teisingai išspręsta ir paties žmogaus problema, nes žmogus savo kūnu priklauso gamtai.“ Jau XX a. antroje pusėje tai suvokdami lietuvių gamtininkai, mokslininkai, pedagogai (E. Šapokienė, E. Motiejūnienė, E. Lekevičius, L. Galkutė, G. Gurevičiūtė, Č. Kalenda, V. Lamanauskas ir kt.), ragino spręsti ne tik gamtos, bet kartu ir jos dalies – žmogaus, jo ekologinio ugdymo, problemą.

Į mokyklą vaikai ateina turėdami gana silpną ryšį su aplinka, – pastebi E. Šapokienė (1991). Vadinasi, mokykloje jie turi gauti konkrečių žinių apie gamtą ir jos komponentus, o svarbiausia, – turi suvokti gamtosaugos būtinybę ir susidaryti savo amžių atitinkančių žinių sistemą, ugdydamiesi gebėjimus, puoselėdami vertybines nuostatas, dalyvaudami gamtosauginėje veikloje.

Naujosios Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2008) gamtosaugos klausimų nepalieka nuošalyje, nes akcentuojamos vaiko sąsajos su realiu gyvenimu, mokomasi to, kas aktualu, svarbu. Palengva vaikas įvedamas į artimiausią socialinę, gamtinę ir kultūrinę aplinką, padedama jam suvokti, kaip gamtinė, socialinė ir kultūrinė aplinka veikia žmonių gyvenimo būdą. Vienas iš gamtamokslinio ugdymo siekių, minimų Bendrosiose programose, – padėti mokiniams suvokti, jog būtina saugoti ir gyvąją, ir negyvąją gamtą, suvokti savo, kaip vartotojo, vaidmenį tausojant gamtinius išteklius.

A. Kuckienė ir R. Makarskaitė-Petkevičienė (2006), atlikusios I klasės vadovėlių analizę, teigia, jog juose yra pakankamai aplinkosaugos elementų. Autorės pastebi vadovėlių ir tuometinių Bendrųjų programų (2003) dėmę aplinkosaugos (ar jos dalies – gamtosaugos) klausimais. Vadinasi, pagrindinės mokymo priemonės – vadovėliai – siekia padėti mokiniams suvokti aplinkosaugos būtinybę, siūlo jiems įvairią aplinkosauginę veiklą (nuo aplinkotvarkos klasėje iki gamtos globojimo konkrečiais darbais). Tai priartina vaikus prie gamtos, ugdomas ne tik jų protas, gebėjimai, bet ir jausmai, apeliuojama į vertybių skalę. Pastaroji – ekologinio ugdymo pagrindas. Pavyzdžiui, R.

Dautartienė, V. Lazarevičienė (2003), pateikdamos ekologinio ugdymo apibrėžimą, akcentuoja žmonių sąmonės, požiūrių ir vertybių formavimą(si), siekiant išsaugoti natūralią aplinką. G. Gurevičiūtė, L. Galkutė, E. Lekevičius, E. Motiejūnienė (1997) atkreipia dėmesį į patyrimą, sakydami: meilė gamtai išugdoma per pažinimą ir asmeninę patirtį. R. Makarskaitė (2001), nors ir neignoruoja žinių ir asmeninės patirties, pastebi, kad ypač svarbi ir paties vaiko pozicija: domėjimasis, noras aktyviai veikti, patirti pažinimo džiaugsmą, pajusti gamtos grožį ir pan.

V. Jonynienė (2004) atkreipia dėmesį į kitą ekologinio ugdymo aspektą, dabar jau aptarinėjamą Darna vystymosi švietimo strategijoje. Anot autorės, šiandien, kai žmonija be saiko, visiškai neatsakingai vartodama gamtos išteklius atsidūrė ant susinaikinimo slenksčio, ypač reikia orientuotis į gamtos, žmogaus ir jo veiklos tarpusavio priklausomybės ir darnos supratimą. Jokie įstatymai nepadės išspręsti gamtos problemų, kol visuomenė nebus ekologiškai išprususi.

Šiame straipsnyje, analizuojant antraklasių tyrimo rezultatus, stengiamasi parodyti, kiek mokiniai yra išprusę gamtos saugos srityje.

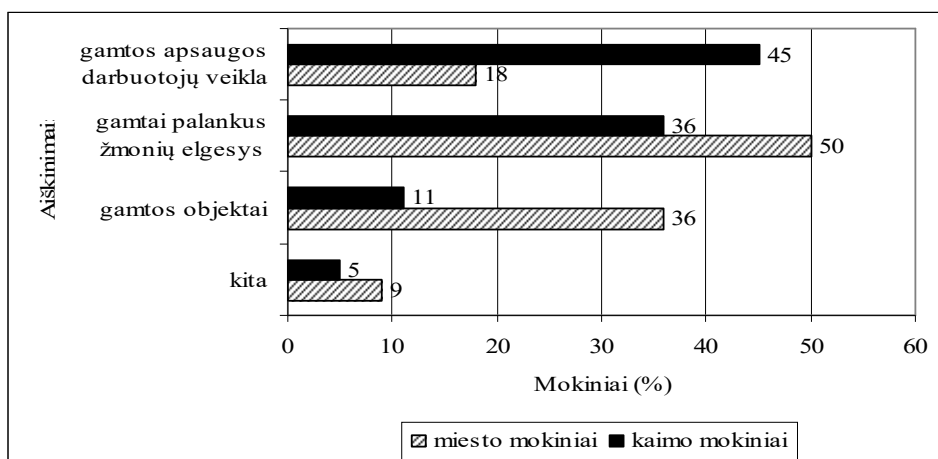
Tikslas – išsiaiškinti II klasės mokinių žinias apie gamtos apsaugą, jų nuomones kai kuriais gamtos saugos klausimais ir aptarti ryškėjančias ekologines nuostatas.

Tyrimo metodologija

Tyrimas atliktas dviejose pradinėjų mokyklų antrose klasėse. Pasirinktose kaimo ir miesto mokyklose apklausti 44 mokiniai (po 22 kiekvienoje). Tiriamieji buvo anketuojami. Tam parengta anketa „Gamta ir aš“, kurią sudaro penki atviro, vienas uždaro ir keturi pusiau atviro tipo klausimai. Anketų duomenys išanalizuoti kiekybiškai ir kokybiškai.

Tyrimo rezultatai

Apibrėždami sąvoką *Gamtos apsauga* mokiniai pateikia įvairių atsakymų, kuriuos galima sugrupuoti: *tai gamtos apsaugos darbuotojų veikla; tai žmonių praktinė veikla; tai gamtos objektai; kita* (neatsakyta arba atsakymas neatitinka klausimo logikos) (žr. 1 paveikslą).

1 pav. Sąvokos *gamtos apsauga* aiškinimų variantai

Kaip matyti paveiksle, dauguma respondentų (93%) *gamtos apsaugos* sąvoką supranta, tačiau ją apibūdina skirtingai. Pusė tirtų miesto mokyklos mokinių ir per trečdalį kaimo mokyklos mokinių gamtos apsaugą supranta *kaip gamtai palankų žmonių elgesį*. Šį supratimą atspindi tokie vaikų aiškinimai: *kai žmonės nešiukšlina, nemėto šiukšlių; kai vaikai nelaužo medžių šakų; kai gamtą žmonės saugo; kai žmonės nešiukšlina, o jeigu pamato šiukšlę, paima ir išmeta ten, kur reikia* ir pan.

Kita dalis mokinių (32%) sąvoką *gamtos apsauga* supranta kaip gamtos saugos srityje dirbančių žmonių veiklą. Mokiniai vardija profesijas, pavyzdžiui: *miškininkai – gamtos gydytojai; urėdai; gamtos apsaugos inspektoriai* ir kt. Kaimo vaikams, būnant arčiau natūralios gamtos, suprantamiau, kas dirba gamtos apsaugos srityje, todėl jie, remdamiesi savo patirtimi, įvairias profesijas vardijo aktyviau negu miesto mokiniai.

Aptarsime dar vieną dalį respondentų, kurie gamtos apsaugą tapatino su gamtos objektais. Šiai grupei priskirtume ketvirtadalio respondentų aiškinimus. Pavyzdžiui: *medžiai, vabaliukai, žvėreliai; žolė, drugeliai; žvėrys ir paukščiai*. Kai kurie mokiniai bandė įvardyti minėtų objektų gamtines funkcijas, pvz., *medžiai duoda deguonies*. Suprantama, gamtos objektai ar jų atliekamos funkcijos bei gamtos apsauga nėra tas pats, todėl minėti aiškinimai nėra teisingi.

Kelių mokinių atsakymus, mums pasirodžiusius nelogiškus, priskyrėme *kitiems* (pavyzdžiui: *sulaikyti blogus; kas tai* ir pan.).

Mokiniams pateikėme klausimą, koks jų požiūris į aplinkos apsaugą. Visų mokinių pateikti atsakymai rodo, kad kiekvienas jų žino ir supranta, jog gamtą reikia saugoti, tačiau jų aplinkosauginiai motyvai yra skirtingi.

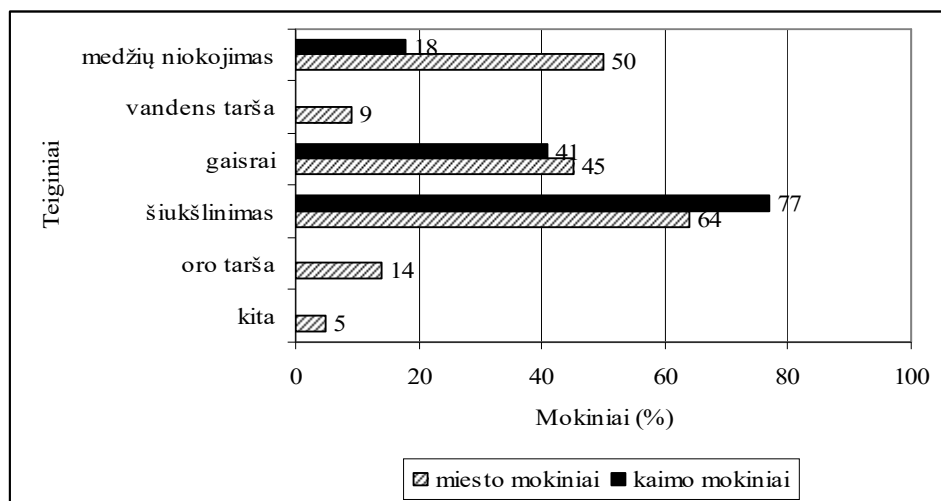
Kaip išryškėjo iš gautų duomenų, trečdaliui ir miesto, ir kaimo mokinių gamta yra graži. Tai rodo, kad šie mokiniai gamtą suvokia kaip grožio šaltinį. Vadinasi, gam-

tos estetika šią respondentų dalį motyvuoja ją saugoti. Pavyzdžiui: *nes gamta yra graži; man labai patinka gamta, nes čia gražu ir pan.*

Dalis respondentų suvokia žmogaus ir gamtos darną, jų tarpusavio priklausomybę. Tokia mintis atsispindi ketvirtadalio mokinių anketose. Pavyzdžiui, *gamta – mūsų namai, todėl ją reikia saugoti.* Šiuo atveju išryškėja etinis gamtos suvokimas. Kitas teiginys *gamtą reikia saugoti, nes mes negausime deguonies* parodo, kad etines nuostatos lemia praktinės. Panašus teiginys *jeigu kirsime miškus, žemėje neliks deguonies ir neturėsime kuo kvėpuoti* parodo respondento žinias, o tai galima įvardyti kaip kognityvinį gamtos saugos suvokimą.

15% mokinių įvardija pasekmes, kas bus, jeigu žmogaus ir gamtos santykiai komplikuosis (beje, tai labiau akcentavo miesto mokiniai): *gali išnykti augalai, išmirti gyvūnai; ateis pasaulio pabaiga* ir pan. Vienas respondentas pastebi, kad gamtos saugos taisyklių nepaisymas veda link stichinių nelaimių (pavyzdžiui, *kils uraganai ar dar kas nors*), juk už nesirūpinimą aplinka, už žmonių lengvabūdiškumą gamta negailestingai baudžia.

Respondentų klausėme, kokias jie žino žmogaus sukeltas aplinkos problemas. Mokiniai pateikė įvairių atsakymų, kuriuos vaizduojame 2 paveiksle.

2 pav. Žmogaus sukeltos gamtos sauginės problemos

Kaip matyti paveiksle, 70% mokinių įvardija akivaizdžiausią gamtos problemą – šiukšles. Mokiniai pastebi, kad šiukšlių, numetamų, išverčiamų bet kur, vis daugėja. Abejingi, neatsakingi piliečiai net nesusimąsto, kad buitinės ir pramoninės atliekos yra ilgaamžės, gamta nepajėgi kovoti su jomis.

Gaisrai – taip pat dažnokai anketose minima problema. Ją pastebi beveik pusė respondentų. Dažniausiai mokiniai įvardija piktybišką (*padega žolę; padeginėja miškus*), neatsakingą žmogaus elgesį gamtoje (*degina laužus ir juos palieka*).

Trečdalis tiriamųjų atkreipia dėmesį į medžių niokojimą (šakų laužymą, medžių kirtimą). Beje, pastarąją problemą dažniau įvardija miesto mokiniai. Pavyzdžiui: *žmonės drasko medžius; jie laužo šakas* ir kt.

Keli miesto mokiniai, skirtingai nuo kaimo mokinių, atkreipė dėmesį į oro taršą. Vadinasi, didmiesčio automobilių spūstys ir jų išmetamos medžiagos net ir antraklasių nelieta nepastebėtos. Tiriamieji rašė: *žmonės važinėja motociklais ar automobiliais ir teršia; teršia automobilių išmetamos dujos* ir kt.

Vandens taršą paminėjo tik du miesto mokiniai, pastebėję, kad *žmogus teršia vandenį; pila į upelį atliekas*.

Paklausus, ar jie patys neprisideda prie gamtos problemų gausos, nustatyta, kad du trečdaliai apklaustųjų (tokia pati kaimo ir miesto mokinių dalis) neigė prisidedantį prie gamtos problemų. Ketvirtadalis kaimo mokinių prisipažįsta, kad šiukšlindami karštais jie pagilina gamtos problemas. Tuo tarpu taip mąstančių miesto mokinių nebuvo.

Teiravomės, kaip mokiniai jaučiasi užterštoje gamtoje. Mokinių pateiktus atsakymus galima būtų sugrupuoti taip: išgyvena dėl savo sveikatos; patiria neigiamus jausmus; vengia būti užterštoje gamtoje.

86% respondentų atskleidė, kad prišiukšlinta aplinka išprovokuoja neigiamus jausmus. Beje, šiukšlėms gamtoje, kaip rodo tyrimas, labiau nepakantūs miesto vaikai. Savo savijautą jie apibūdino taip: *jaučiuosi bjauriai, kaip koks „bomžas“; labai nejaukiai; blogai; skausmingai* ir t. t.

Keli vaikai pripažino, kad jie vengia prišiukšlintų vietų, teigdami: *jaučiuosi bjauriai, norisi iš tos vietos greičiau išvažiuoti; norisi pradingti iš ten* ir kt.

Tokia pati nedidelė respondentų dalis suvokia, kad gamtos teršalai kenkia jų sveikatai, ir jie dėl to išgyvena. Mokiniai prisipažino, kad tokiose vietose *būna bloga, nes užterštas oras; darosi silpna* ir pan.

Norėdamos išsiaiškinti, ar mokiniai turi išsiugdę įprotį rūšiuoti šiukšles, prašėme pasirinkti vieną labiausiai tinkantį atsakymą. Išanalizavus duomenis, paaiškėjo, kad pusė kaimo mokinių nurodė, jog šiukšles rūšiuoja *visada*. Tuo tarpu šį atsakymo variantą rinkosi tik ketvirtadalis miesto mokinių. Norisi pastebėti, kad tirtose kaimiškoje vietovėje tik dviejose vietose pastatyti atliekų konteineriai. Visgi pastarųjų atsiradimas skatina mokinius jais naudotis, tačiau kas – naujiena ar atsakingumas bei ryžtas – skatina mokinius taip elgtis, pasakyti sunku.

16% tiriamųjų pripažino, kad šiukšlių *niekada* nerūšiuoja. Kiti respondentai atsakydami į klausimą apie atliekų rūšiavimą rinkosi atsakymus: *dažnai, kartais, retai*, tačiau kiekybinio skirtumo tarp miesto ir kaimo vaikų nepastebėta.

Mokinių klausėme, kas juos skatina rūšiuoti atliekas. Paaiškėjo, kad 41% respondentų tai daryti skatina tėvai ar giminaičiai. Kiek mažesnė dalis (36%) tirtų moki-

nių teigia, kad šiukšles rūšiuoja patys niekieno neskatinami (*žinau, kad taip reikia; apie tai kalbėjo mokytoja; taigi net konteinerius pastatė*). Keletas vaikų paminėjo, kad pati gamta (*gamtos grožis; jauku būti švarioje gamtoje*) juos skatina tai daryti (atliekas rūšiuoti ir jas mesti į tam skirtus konteinerius).

Mokiniams pasiūlius išspręsti ekologines situacijas siekta išsiaiškinti jų ekologines nuostatas. Pirmoji situacija: *Tu su draugais iškylauji miške. Staiga pamatai, kad atvažiuavęs žmogus iš mašinos iškrauna didelius šiukšlių maišus ir juos sumeta po medžiu. Kaip tu pasielgsi?* Mokiniai pateikė įvairius sprendimo būdus, kuriuos galima sugrupuoti taip: konkreti vaiko veikla, siekiant pašalinti taršos židinį; šiukšlintojo sudrausminimas žodžiu; kreipimasis paramos į suaugusius; kita (arba neatsakyta).

Iš mokinių pateiktų atsakymų matyti, kad pusė jų gamtos niokotoją drausmintų žodžiu. Vaikai teigė: *aš pasakyčiau – rūšiuok, dėk į konteinerius!; pasakyčiau, kad taip negalima daryti, nes jis teršia gamtą* ir kt.

Kiek mažiau vaikų, siekdami pašalinti atsiradusią taršą, imtųsi konkrečios veiklos. Tokių vaikų apsisprendimą iliustruoja šie atsakymai: *surinksiu šiukšles ir pats išmesiu į skirtingus konteinerius; po medžiu šiukšlių nepaliksiu, įmesiu į konteinerį dėl to, kad visokios atliekos kenkia gamtai* ir kt.

Ir tik keli vaikai kreiptųsi į suaugusius pagalbos. Mokiniai nurodo tokius sprendimo būdus: *sudrausminčiau ir iškviesčiau policiją. Na, dėl to, kad gali nepaklaustyti mano sudrausminimo; aš paskambinčiau gamtos apsaugos policijai todėl, kad jis suprastų ir daugiau taip nedarytų*. Beje, pastarųjų pasirinkimas – informavimas – yra realistiškiausias. Vargu, ar pažeidėjas paklustų pradinuko drausminimui. Nežinia, ar realiai susiklosčius situacijai tiriamieji imtų rinkti šiukšles ir taip likviduoti atliekų židinį. Taigi įvertinti, ar tai mokinių besiformuojančios ekologinės nuostatos, ar tik žinojimas, kaip reikėtų pasielgti vienoje ar kitoje situacijoje, gana sunku.

Antroji situacija: *Elektra brangsta, todėl šeima norėtų pradėti taupyti. Kol kas jų įpročiai nekokie: šeimos nariai pripratę vienu metu įjungti šviesą visuose kambariuose ir koridoriuje, televizorius žiūri kelis iš karto (kiekvienas savo kambarielyje) ir pan. Ko imsi? Mokinių samprotavimus galima būtų sugrupuoti: konkreti vaiko veikla, siekiant taupyti; šeimos narių sudrausminimas, pasiūlymai, išreikšti žodžiu.*

Dauguma vaikų (64%) šeimos narius, nepripratusius taupyti elektros, drausmintų ir siūlytų taupyti žodžiu. Taip dažniau pasielgtų kaimo, o ne miesto mokyklos mokiniai. Pastarieji teigia: *pasakysiu, kad jeigu žiūri televizorių, tai tegul žiūri visi vieną; visus perspėsiu, kad elektra brangsta ir mokysiu, kaip reikia taupyti* ir pan.

Kitą dalis tiriamųjų (32%) taupymą sietų su savimi: įsipareigojimais, savikontrolė, taupymo gebėjimų ugdymusi. Beje, taip manančių miesto mokyklos mokinių buvo tris kartus daugiau negu kaimo. Tai atsispindi šiuose atsakymuose: *jeigu žaisiu kompiuteriu, pažaidęs aš jį išjungsiu, nes kompiuteriui irgi reikia elektros; nepaliksiu šviesos kambarielyje, jeigu eisiu į kitą kambarį* ir pan.

Išvados

- Dauguma tirtų antraklasių supranta *gamtos apsaugos* sąvoką, žino aplinkos apsaugos problemas ir suvokia, kodėl svarbu saugoti gamtą, atpažįsta piktybiško, neatsakingo elgesio gamtoje pavyzdžius. Tiriamieji pripažįsta žmogaus ir gamtos santykių darną, piktinasi negatyvia žmogaus veikla gamtoje.
- Nors ir visi mokiniai suvokia gamtosaugos būtinybę, tačiau tik trečdalis jų supranta, kad norint sugyventi su gamta, reikia keisti save (elgesį, įpročius), vadovautis savistaba, savikontrolė, ugdytis taupymo įgūdžius ar pan.
- Savo elgesį gamtoje kritiškiau vertina kaimo mokiniai, o prišiukšlintai aplinkai labiau nepakantūs miestiečiai.
- Neadekvačiai paaiškintos ekologinės situacijos, rodo, kad mokiniai žino, kaip reikia pasielgti, tačiau tai dar, matyt, netapo jų ekologinėmis nuostatomis.

Literatūra

- Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Socialinis ir gamtamokslinis ugdymas.* (2008) Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/index.-php?-469374926> (žiūrėta 2009-02-10).
- Dautartienė R., Lazarevičienė V. (2003). *Žmogus ir gyvūnai. Gyvūnų gerovė – ekologinio švietimo dalis.* Kaunas.
- Grinius J. (1991). *Raštai. I tomas.* Vilnius.
- Gurevičiūtė G., Lekevičius E., Motiejūnienė E., Galkutė L. (1997). *Nojaus laivas. Ekologinis ugdymas mokykloje.* Vilnius.
- Jonynienė V. (2004). Į kompetencijas orientuotas ugdymas. *Žvirblių takas*, Nr. 1.
- Kalenda Č. (2002). *Ekologinė etika: ištakos ir dabartis.* Vilnius.
- Kuckienė A., Makarskaitė-Petkevičienė R. (2006). Aplinkosaugos elementai I klasės ugdymo turinį įgyvendinančiuose vadovėliuose. *Gamtamokslinis ugdymas*, Nr. 2 (16).
- Lamauskas V. (2002). *Gamtamokslinis ugdymas pradinėje mokykloje: pasaulio pažinimo daktikos pagrindai.* Šiauliai.
- Makarskaitė R. (2001). *Ekologinis ugdymas: mokymo priemonė studentams, I sąsiuvinis.* Vilnius.
- Šapokienė E. (1990). *Ekologinio švietimo Lietuvos tautinėje mokykloje koncepcija.* Vilnius.

Summary

ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE, OPINIONS AND EMERGING ECOLOGICAL ATTITUDES OF SECOND FORMERS IN PRIMARY SCHOOL

Akvilija Gudonytė, Rita Makarskaitė-Petkevičienė

Vilnius Pedagogical University, Lithuania

Ecological problems are some of the most urgent challenges faced in the 21st century. School learners are familiarised with them in primary school because only environmental literacy, ecological awareness and value-based principles may contribute to solution of these problems. The article presents the results of the research where school learners from two 2nd forms of a city school and a village school. An attempt was made to investigate how the researched understand the concept *environmental protection* and what ecological problems caused by human activity they identify. The opinion of school learners about their own impact on the abundance of ecological problems was analysed. The authors present the analysis of respondents' reflections on how they feel in littered environment as well as their suggested techniques of solving modelled situations, which reveal school learners' ecological attitudes.

The analysis of the research results show that almost half of the respondents understand environmental protection as a common interest and actions directed towards environmental protection. Slightly smaller part of the researched see it only as an activity of specialists working in this field. The rest of the school learners in the research identify the concept of nature with that of environmental protection and name separate objects of animated nature (birds, trees, etc.). Pointing out the most urgent ecological problems, the school learners name litter, fires, water and air pollution. According to the respondents, they frequently occur due to ignorance or deliberate spoliation of nature.

The research showed that the school learners perceive nature as a source of beauty (aesthetical attitude) or see nature as very fragile and requiring a particular protection (ethical attitude). Cognitive and practical attitudes towards nature were not revealed.

Keywords: environmental protection, ecological education, ecological knowledge, skills and value principles.

EKOLOGINIS PROJEKTAS „VANDENS LAŠELIO KELIONĖ“

Rita Kareivienė, Auksė Kavaliauskienė,
Gražina Masandavičienė

Kėdainių Juozo Paukštelio pagrindinė mokykla

E. paštas ritakareiviene3@gmail.com; kavelaukse@gmail.com

Įvadas

Žmogus yra gamtos dalis ir glaudžiai su ja suaugęs. Jis įvairiais būdais stengiasi panaudoti ir pertvarkyti gamtą. Tačiau jei nebūsime budrūs, galime sutrikdyti ją, suardyti ekologinę vienovę ir pražudyti patys save.